

A KOLOZSVÁRI MAGYAR ZENÉS SZÍNPAD SZÁZNYOLCVAN ÉVE

Több évtizedes, fáradhatatlan gyűjtőmunka eredményeként veszi kezébe az olvasó e kötetet. A címből kiviláglik tematikai sajátossága is: Kolozsvár színes zenei életéből a szerző egyetlen területre, a zenés színpad 180 éves történetére összpontosítja figyelmét: az erre vonatkozó adatok gazdag tárházában kalauzol, *krónikaszerűen*, évadról évadra. Lakatos István könyve nem nyújt átfogó zene-történetet, nem elemez, nem összegez, de krónikájából összefüggő, egységes kép bontakozik ki — olyan mértékben, amennyiben ezt az adatok lehetővé teszik.

A város zenei élete — s benne a zenés színpadé, akár-csak a művelődési élet többi területe — nyilván nem bontakozott ki simán, zavartalanul. Egyik évad gazdagabb volt zenei eseményekben, másik szegényebb. Egyikről részletesebben számoltak be elődeink, másikról szinte semmit, vagy alig valamit tudunk. Aztán meg az eltelt több mint egy és háromnegyed század viharos idői e feljegyzéseket is megtizedelték: tűz martaléka lett sok plakát, szétszóródott a kottatár. Részletes, teljes képet nyújtani éppen ezért talán lehetetlen is. Azért vagyunk hálásak Lakatos Istvánnak, aki évtizedek folyamán mind-azt, ami e témával kapcsolatosan kezébe került, lemásolta, megmentette s most átnyújtja az utókornak.

A kolozsvári zenés színpad eseményeinek krónikája az egyes évadok fontosabb mozzanataira utal; a műsorból a *bemutatókat* hangsúlyozza. Ezt az anyagot azonban szervesen egészíti ki a *függelék* (800-nál több mű adata: szerző, cím — igen gyakran a fordító is —, műfaj, a kolozsvári bemutató időpontja). Igaz, hogy ez nem szórakoztató olvasmány, de ne ijedjen meg tőle az olvasó, mert e beszédes sorok nyomán elevenné válik képzeletünkben: mit jelentett a város lakóinak életében a zenés színpad, hogyan töltötte be sokszor magasztos hivatását, miként sikkadt el máskor a nemes nevelő szándék is kényszerű külső okok, hozzá nem értés, rossz szervezés folytán.

Lakatos István összegyűjtött és itt közzétett adatai tehát a figyelmes olvasó számára önmagukért beszélnek. De talán nem fölösleges itt előjáróban néhány — belőlük adódó — következtetést levonni, néhány jelenségre felhívni a figyelmet. Olyan jelenségekről van szó, amelyek nemcsak egy város, hanem egymást váltó korszakok egész zenei életere, állapotára nézve jellemzőek.

Ma egészen természetesnek tartjuk például, hogy a művet a zeneszerző által előírt együttes szólaltassa meg. A kolozsvári zenés színpad első szakaszában azonban a karmesternek mindössze 6—7 zenéhez értő színészt, ugyanannyi műkedvelőt sikerült mozgósítania, s ha ez nem elégítette ki, a helyi garnizonból kölcsönözhetett 10—12 katonamuzsikust. Bizony ezzel az alkalmi együttesrel nem kis erőfeszítésbe kerülhetett például az 1808-ban bemutatott 4 énekesjáték színrevitele. S amikor az 1812—13-as évadban a 20 férfiból és 9 nőből álló együttes 124 előadásából 28 (átlag minden negyedik!) volt zenés mű — ezt valóban lendületes fejlődésnek, komoly teljesítménynek könyvelhetjük el. Vitatkozni lehetne azon, hogy szabad-e ilyen körülmények között zenés színpadra gondolni. Az igazgató, karmester figyelmen kívül hagyhatja-e a közönség ilyen igényeit? Mikor szólaltak volna meg zenés színpadi művek városainkban, ha a teljes együttes mindig előfeltétele lett volna a színrevitelnek? Talán vitathatatlan, hogy az elhangzott művek így is szolgálták zenés színpadunk fejlődését.

Kézzelfoghatóbbá válik Lakatos István adatai alapján a kolozsvári együttesek zenei tevékenységéről alkotott műfaji képünk is, amely a korizlés változásaiba is betekintést nyújt. Ha egymás mellé állítjuk például a múlt század utolsó negyede s századunk második-harmadik évtizede néhány évadában előadott művek *műfaji* megoszlását mutató adatokat, a következtetések szinte maguktól következnek:

Évad vagy időszak	Opera	Operett	Népszínmű	Összesen
1876—7	38	40	—	78
1885—6	29	38	—	67
1888—9	—	67	40	107
1898—9	12	67	40	119

371

Évad vagy időszak	Opera	Operett	Népszínmű	Összesen
1899—1900	24	63	37	124
1911—12	32		112	144
1912—13	42		148	190
1919—20	62	159	—	221
1922—23	20	—	—	20
1923—24	42		205	247
1924—25	32		208	240
1926—27	3	9	—	12

Az 1948—73-as időszokról nem rendelkezünk az előadások számát évadonként s műfajonként feltüntető ki-mutatásokkal, de ismerjük az együttes műsorának foko-zatos gyarapodását, műfaji gazdagodását:

Időszak	Opera, népi daltjáték, mesejáték	Operett, musical	Balett	Összesen
1948—50	7	3	5	15
1951—52	4	2	1	7
1953—56	13	—	2	15
1956—73	26	21	21	68
Összesen :	50	26	29	105

Kidomborodik a kolozsvári együttes szerepe a *bemu-tatók* tekintetében is; abban a törekvésben, hogy lehető-ségeihez képest lépést tartson az egyetemes zeneirodalom fejlődésével. Az itteni megszólaltatás néha egészen közel áll a világbemutatóhoz, máskor tisztesebb távolban he-lyezkedik el. A 8. lapon látható táblázat egyik-másik dá-tuma ebben a vonatkozásban művelődéstörténeti jelentő-ségű.

Nemegyszer kapcsolódnak ehhez az intézményhez ha-zai, illetve kolozsvári szerzők műveinek bemutatói: Ru-zitska József *Béla futása* (1822), *Kemény Simonja* (1822) vagy később Farkas Ödön operái. Itt kerülnek először színre Nicolae Bretan, Eisikovits Mihály, Delly Szabó Géza, Demián Vilmos, Márkos Albert egyes operái, illetve mesejátékai, Norbert Petri, Cornel Trăilescu és Pascal Bentoiu műveinek magyar nyelvű fordításai. Az Állami

A mű szerzője, címe	Világbemutató	Kolozsvári első előadás
Mozart: Don Juan	1787 Prága	1826. XII. 17.
Rossini: A szevillai borbély	1816 Róma	1827. II. 3.
Rossini: Othello	1816 Nápoly	1830. VIII. 26.
Rossini: A tolvaj szarka	1817 Milánó	1826. I. 18.
Weber: A bűvös vadász	1821 Berlin	1825. III. 19.
Bellini: Az alvajáró	1831 Milánó	1842. II. 10.
Donizetti: A szerelmi bájital	1832 Milánó	1840. V. 7.
Bellini: Beatrice di Tenda	1833 Velence	1839. I. 11.
Wagner: A bolygó hollandi	1843 Drezda	1913 I. 2.
Erkel: Hunyadi László	1844 Pest	1846. IV. 26. (részlet) 1853. II. 26. (teljes)
Verdi: Attila	1846 Velence	1852. I. 6.
Meyerbeer: A próféta	1849 Párizs	1853. I. 17.
Nicolai: A windsori víg nők	1849 Berlin	1862. III. 1.
Verdi: Rigoletto	1851 Velence	1854. IV. 4.
Verdi: A trubadúr	1853 Róma	1858. XI. 6.
Offenbach: Orfeusz az alvilágban	1858 Párizs	1864. III. 18.
Gounod: Faust	1859 Párizs	~~1864. II. 24.~~ 1871. III. 28
Erkel: Bánk bán	1861 Pest	1866. II. 27.
Mascagni: Parasztszünet	1890 Róma	1906. I. 11.
Leoncavallo: Bajazzók	1892 Milánó	1894. II. 18.
Farkas Ödön: Balassa Bálint	1894 Budapest	1896. I. 22.
Puccini: Bohémélet	1896 Torino	1906. XI. 2.
Puccini: Tosca	1900 Róma	1909. XII. 10.
Puccini: Pillangókisasszony	1904 Milánó	1909. X. 5.
Kacsóh: János Vitéz	1904 Budapest	1905. II. 11.

Magyar Opera műsorán szereplő hazai művek műfaji megoszlásukban is változatosak:

Opera	Mesejáték	Operett és musical	Balet	Összesen
4	2	3	9	18

Tanulságosak a bel- és külföldi turnék adatai is. Az első évtizedekben inkább létfenntartási, később művelődéspolitikai szempontok érvényesülése folytán ugyanis széles körű kapcsolatot épített ki az együttes kisebb-nagyobb, közelebbi és távolabbi központokkal. Marosvásárhelyt már az alakulása utáni évadokban rendszeresen felkereste. Később a műsoron szereplő művek Arad, Brassó,

Nagyvárad, Nagyenyed, Szatmár, Temesvár, Torda, Beszterce, Dés és Zilah közönsége előtt is elhangzottak, napjainkban pedig eljutottak Sepsiszentgyörgyre, Székelyudvarhelyre, Csíkszeredába s olyan kisebb helységekre, mint például Aranyosgyéres, Nagyszalonta vagy Szilágyosmlyó.

A múlt század második felétől kezdve az együttes és művészete szélesebb körben is ismertté vált. Havi Mihály társulata 1860-ban Bukarestben játszotta Erkel Ferenc, Thern Károly, Doppler Ferenc, Bellini, Donizetti, Rossini, Verdi, Flotow, Weber, Meyerbeer s mások műveit; 1880-ban a kolozsváriak a bécsi zenekedvelőket szórakoztatták műsorukon levő népszínművekkel; az 1969—70-es évadban pedig előbb Olaszországban, majd Jugoszláviában szerepeltek szép sikerrel, többek között Bartók színpadi alkotásaival.

Körvonalazódik Lakatos István e munkájában az együttes életében irányt szabó *igazgatók* nehézségeikkel is dacoló színházszervezői, valamint zenei tevékenysége, Kótsi Patkó Jánostól Hary Béláig, kihangsúlyozva hozzájárulásukat a műsor gyarapodásához, bemutatók vagy felújítások révén. Hasonlóan tanulságosak a *karmesterek* munkájára vonatkozó adatok is. Ezek jellemzésére álljon itt e kötet nyomán — lényegében a fejezeteknek megfelelő összeállításban — azoknak a névsora, akik tudásukkal e városnál is jóval szélesebb körre kiterjedően szolgálták a zenei művelődés fontos ügyét: 1792—1822: Lavotta János, Seltzer János, Pick Károly, Poltz Antal, Stock András, Grosspetter József, Ruzitska József; 1823—49: Erkel József, Gócs Ede, Böhm Gusztáv; 1850—1904: Gócs Ede, Káldy Gyula, Jakobi Jakab, Langer Viktor, Pichler Bódog, Loscharek György, Szabados Károly, Serly Lajos, Farkas Ödön, Lányi Ernő, Müller Ottó, Fekete József, Stephanidesz Károly; 1905—32: Müller Ottó, Farkas Ödön, Kerner Jenő, Virányi Jenő, Bródy Miklós, Stephanidesz József, Török Emil; 1932—48: Stephanidesz József, Szabó Ica, Vaszy Viktor, Endre Béla, Bródy Miklós, Szita Oszkár, Osváth Richárd; 1948—73: Antonin Ciolan, Rónai Antal, Demián Vilmos, Eugen Lazár, Nagy István, Földvári Ernő, Guttman Mihály, Hary Béla, Vasile Mureşan, Selmeczi János, Szarvady Gyula, Tatár Ferenc.

Nem kevésbé érdekes a *vendégszereplők* jelenléte a kolozsvári zenés színpadon. Az ő szereplésüknek nagy része volt az előadások színvonalának emelésében, hiszen olyan előadóművészek bukkannak fel, akik országos vagy éppenséggel egyetemes hírnévnek örvendtek, mint például Yvonne de Tréville, Sándor Erzsébet, Székelyhídy Ferenc, Aca Barbu, Jean Anastasiu, Traian Grozăvescu, Valborg Svärdström, Sigrid Arnoldson, Lorbeer Ilona, Palló Imre, Mihai Ştirbey, George Niculescu-Bassu, nem beszélve az utóbbi két-három évtizedben a helybeli Román Opera tagjainak fellépéséről, főleg a második világháborút követő években, vagy a későbbi művészcsereakciók keretében.

Az együttesben kimagasló szerepet játszó *énekesek* számbavétele tekintélyes jegyzéket igényelne, s valójában nemcsak a nagy teljesítményekre kell gondolnunk, hiszen a művek egészében a kis szerepeknek is megvan a maguk jól meghatározott funkciója. Ha mégis kiemelünk egyeseket, ezzel jogos érdeklődést szeretnénk kelteni a kötet bevezetőjében körvonalazott előadóművész-teljesítmények iránt, hiszen egy-egy név hosszabb időn át fogalmat jelentett, s az említettek egyik-másik szerepével s jelentőségével a szakirodalom is foglalkozik. Közismert Déryné Széppataki Róza kolozsvári szerepléseinek művészi teljesítménye és mozgósító hatása. Mellette e kötetben megérdemelten sorakoznak fel mások is, mint például Szerdahelyi Nelli, Szerdahelyi József, Szentpétery Zsigmond, Szilágyi Pál, Udvarhelyi Miklós, Pály Elek, Füredi Mihály, Lukácsi Antónia, Jekelfalussy Albert, Hollósy Kornélia, Baranyai Jolán, Lévy Ilona; az utóbbi évtizedek alakításai pedig elevenen élnek a kortársak emlékezetében.

E kötet anyaga révén Lakatos István érzékelteti a sajtó szerepét is az együttes fejlődésében. Betekintést enged XIX—XX. századi napilapok, folyóiratok zenekritikájába — természetesen olyan mértékben, amennyiben ehhez az intézményhez kapcsolódnak. Ízelítőt kap az olvasó a Kolozsvári Közlöny, Kolozsvári Színházi Közlöny, Bukaresti Magyar Közlöny, Hetilap, Hölgyfutár, Magyar Futár, Nationalu, Revista Carpaţilor, majd pedig a Magyar Polgár, Kolozsvári Lapok, Erdélyi Hírlap, Erdélyi Lapok, Erdélyi

Szemle, Napkelet, Pásztortűz, illetőleg az Előre, Utunk, Világosság, Igazság hasábjain napvilágot látott cikkek, krónikák, kritikák hosszú sorából. Brassai Sámuel, Nicolae Filimon, Seprődi János, Szegő Júlia, László Ferenc — vagy éppen Lakatos István s mások írásai eredményeket nyugtázó vagy hiányosságokat bíráló megjegyzésekkel, értékelésekkel siettek az együttes útjának egyengetésére.

A kötetben nyomon követheti az olvasó a kolozsvári magyar zenés színpad közel két évszázados működéseinek színtereit is; Wesselényi átalakított lovardáját, a Rhédeyházatot, a Farkas utcai kőszínházatot, a századunk elején felépített új épületet, a Nyári Színkört, illetve az Állami Magyar Opera mai otthonát. De ehhez az intézményhez kapcsolódik az első kolozsvári balettiskola létrejötte (Havi Mihály létesítette 1844 szeptemberében), körvonalazódik az első zeneiskola szerepe az énekesek és a színházi zenekarban helyet foglaló hangszeresek képzésében (1819-től kezdve). Ezt az egészséges kapcsolatot igazolja a mai gyakorlat is: szóló- és karénekesek, balett-táncosok, zenekari tagok, karmesterek nagyobbára a helybeli balettiskolából s Zeneművészeti Főiskola padjaiból kerültek ki.

Mindezekről most csak előljáróban szólunk, jelezve nemcsak a Lakatos István anyagában megtalálható lehetőségeket, hiszen e kötet zenei művelődéstörténetünk egyik legfontosabb műfajának egyetlen központban megtett útját mutatja be, hanem hazai zenetörténet-kutatásunk még ezután megoldandó feladatait is. Lakatos István munkájának adatgazdagsága — a forrásokból következő ingadozások ellenére — mindenesetre például szolgál arra is, miként kell majd összegyűjtenünk a többi műfaj eredményeit is, nemcsak Kolozsvárt, hanem minden városban, ahol erre lehetőség kínálkozik. Ezek birtokában lehet majd megírni *városaink zenei monográfiáját*, amelyek számára az utat szintén Lakatos István e kötete nyitja meg.

BENKŐ ANDRÁS